

УДК 342.56:342.7:342.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.7>

УЗГОДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ У ПРАВОСУДДІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ – ПОШУКИ ПЕРШООСНОВ

Туренко О.С.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4635-4731*

Ріжняк Р.Я.,

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1977-9048*

Хитровський Д.В.,

*старший викладач кафедри загальноправових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0009-0002-5619-6834*

Туренко О.С., Ріжняк Р.Я., Хитровський Д.В. Узгодження конституційних норм у правосудді в умовах правового режиму воєнного стану – пошуки першооснов.

Проблема гармонізації конституційних норм у правосудді в умовах воєнного стану має не лише прикладне, а передусім теоретичне значення, оскільки саме в надзвичайних умовах війни найбільш чітко постає питання меж державної влади, допустимості обмеження прав людини та збереження балансу між державним суверенітетом і національним суверенітетом. Саме тому правосуддя в умовах війни повинно функціонувати не як ситуативний механізм владного примусу, а як інститут конституційного забезпечення держави в межах проголошених прав і обов'язків усіх суб'єктів правовідносин.

Дослідженням обґрунтовано, що першоосновою гармонізації конституційних норм у правосудді в умовах воєнного стану є верховенство права. У період війни цей принцип набуває особливого значення, оскільки покликаний забезпечити правове розмежування між об'єктивною державною необхідністю та неправомірним розширенням владного примусу.

Внутрішнім аксіологічним ядром такої гармонізації є людська гідність. Саме через категорію людської гідності стає можливим змістовне тлумачення меж державного втручання в особисту свободу, фізичну недоторканність, автономію волі та право особи на правовий захист. У цьому сенсі людська гідність постає не лише як похідний елемент правового статусу особи, а і як фундаментальна основа, через яку правосуддя має оцінювати законність і легітимність рішень органів державної влади в умовах війни.

Провідна роль у практичній координації конституційних норм належить судовій владі. За таких умов особливого значення набуває практика вищих судів, передусім Верховного Суду, який через прецедентність має забезпечувати єдність правозастосування та оперативну конкретизацію конституційних стандартів у відповідь на виклики війни.

Отже, пошук засад гармонізації конституційних норм у правосудді в умовах воєнного стану дає підстави стверджувати, що такими засадами є верховенство права як універсальний принцип конституційного ладу, людська гідність як найвища аксіологічна основа правового статусу особи, судовий контроль як механізм захисту конституційних меж влади та інституційний баланс як умова збереження правового, демократичного характеру держави.

Ключові слова: конституційні норми, воєнний стан, правосуддя, верховенство права, судовий контроль, судовий прецедент, гідність людини.

Turenko O.S., Rizhniak R.Y., Khytrovskiy D.V. Harmonization of constitutional norms in justice in martial state – search for primary foundations.

The issue of harmonizing constitutional norms in justice under martial law has not only applied but primarily theoretical significance, as it is precisely under the extraordinary conditions of war that the question of the limits of state power, the admissibility of restricting human rights, and maintaining the balance between state sovereignty and national sovereignty becomes most evident. Therefore, justice in wartime should function not as a situational mechanism of coercive power, but as an institution of constitutional support of the state within the framework of the proclaimed rights and obligations of all subjects of legal relations.

The research substantiates that the fundamental basis for harmonizing constitutional norms in justice under martial law is the rule of law. During wartime, this principle acquires particular importance, as it is intended to ensure the legal distinction between objective state necessity and the unlawful expansion of coercive power.

The internal axiological core of such harmonization is human dignity. It is through the category of human dignity that a substantive interpretation of the limits of state interference in personal freedom, physical integrity, autonomy of will, and the right to legal protection becomes possible. In this sense, human dignity appears not only as a derivative element of the legal status of a person but also as a fundamental basis through which justice must assess the legality and legitimacy of decisions made by state authorities in wartime.

The leading role in the practical coordination of constitutional norms belongs to the judiciary. Under such conditions, the practice of higher courts, primarily the Supreme Court, acquires special importance, as it must, through precedent, ensure the unity of law enforcement and the prompt specification of constitutional standards in response to the challenges of war.

Thus, the search for the foundations of harmonizing constitutional norms in justice under martial law provides grounds to assert that such foundations are the rule of law as a universal principle of the constitutional order, human dignity as the highest axiological basis of the legal status of the individual, judicial control as a mechanism for protecting the constitutional limits of power, and institutional balance as a condition for preserving the legal and democratic character of the state.

Key words: constitutional norms, martial law, justice, rule of law, judicial control, judicial precedent, human dignity.

Постановка проблеми. Довготривала експансія і повномасштабна війна РФ проти України мають негативні політико-правові наслідки – поширення колізійності правової системи, неефективна судова практика, прихована дерогація міжнародного права. Визначена тенденція проявляється в наступних явищах: 1) тривале функціонування державних інститутів у режимі воєнного стану створило неконтрольовану ситуацію, коли засади конституційного ладу (верховенство права, волевиявлення народу, поділ влади, гарантії прав і свобод людини тощо) реалізуються в обмеженому режимі; як наслідок, виникає об'єктивна потреба у забезпеченні узгодженості між нормами Основного Закону та реальним судочинством, що діє в «екстраординарному юридичному режимі»; 2) міжнародні зобов'язання України, процес євроінтеграції (слід загадати, що в червні 2022 р. Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС) вимагають дотримання базових стандартів прав людини навіть під час війни; практика Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) підтверджує, що дерогація від окремих прав не означає відмови від принципу законного суду; відтак, узгодження засад конституційного ладу із сучасною судовою практикою є не лише внутрішньодержавною потребою, а й обов'язком України перед міжнародними організаціями; 3) в умовах воєнного стану відбувається інтенсивне оновлення законодавства, що потребує конституційної експертизи та балансу із принципами правосуддя; відсутність належної узгодженості може призвести до правової невизначеності судової практики та порушення фундаментальних прав людини, порушення балансу між державним і національним суверенітетами.

Враховуючи те, що нам не відомо скільки часу буде тривати війна, й усвідомлюючи об'єктивну необхідність сформувати ґрунтовний нормативно-правовий баланс між принципами державної безпеки і реалізацією прав людини, демократичними основами і верховенством права (в цілому засад конституційного ладу України) автори формують **мету статті:** визначити першооснови узгодження конституційних норм з принципами правосуддя у військовому стані.

Аналіз дослідження проблеми. Слід констатувати, що дослідження визначеної проблеми поділяється на два блоки. Перший – теоретичні праці присвячені принципам правосуддя в сучасному міжнародному праві й Україні. В цьому напрямі слід згадати наступних вітчизняних дослідників: Я. Богів, О. Богданов, А. Борк, І. Бородін, Н. Бортник, М. Кельман, С. Ківалов, В. Колпакова, М. Коцюбра, Д. Кулешов, П. Манзик, Н. Оніщенко, В. Онопенко, О. Остапенко, П. Рабінович, С. Фурса, С. Шевчук, В. Шепітько, І. Шруб та інші.

Другий блок – праці, присвячені стану судочинства у військовому стані, рефлексія яких відбулось не превентивно, а з часу повномасштабної війни. Працюють в цьому напрямку: К. Чернілевська [1], Н. Мисник [2], А. Завидняк [3], У. Лазар [4], О. Горецький [5], М. Смокович [6], Я. Богів [7], авторські колективи: А. Туманянц, Г. Гетьман, В. Бабаніна, Р. Довбаш [8], Ю. Кириченко, О. Куракін, В. Кириченко, П. Назаренко, Л. Баєва [9], Н. Рогатинська, В. Русняк [10], О. Овчаренко, А. Козаченко, Р. Кабальський, О. Савчук [11].

В ході розвідки визначені автори підкреслюють позитивні тенденції адаптації судової системи у військовій час: в країні діє система дистанційного правосуддя та документообігу, які є ефективними механізмами судочинства; діє особливий режим функціонування судів; визнана можливість зміни територіальної підсудності тощо. Для ефективної роботи судів у військовому стані автори пропонують: забезпечити якомога ширші можливості доступу до правосуддя; реформувати військову юстицію, поновити дію військових судів, практика яких повинна поєднувати суворість і швидкість з гарантіями незалежності суду та дотриманням міжнародних стандартів прав людини; строго дотримуватися конституційної гарантії реалізації прав людини на судовий захист в умовах війни й адаптувати процесуальне законодавство, забезпечивши гнучкість процедур та доступність правосуддя у надзвичайних умовах; забезпечити ефективний судовий контроль; відмовитись від продовження строку утримання під вартою без належного обґрунтування і перевірки судом; узгодити національне законодавство з практикою ЄСПЛ і строго дотримуватися статей Конвенції про захист прав людини 1950 р. (далі – КЗПЛ); скоротити затримки у розгляді справ та оптимізувати судову процедуру.

Виклад основного матеріалу. Однією з базових конституційних засад Української держави і її правосуддя є конституційний обов'язок формування правової держави. Ця норма двічі зафіксована в Конституції України – в преамбулі й статті 1. Стаття 8 Конституції проголошує один із головних принципів правової держави – верховенства права. Цією нормою навіть в стані війни мусить керуватися правосуддя країни. Більше того – ця норма закріплена в тексті ЄКПЛ – ст. 6 «Право на справедливий суд» й ст. 7 «Ніякого покарання без закону» [12]. Відтак, принцип верховенства права є аксіологічно-нормативною конституційно-міжнародною нормою діяльності правосуддя України (ст. 129 Конституції) навіть під час військового стану.

Сучасне тлумачення поняття верховенства права є доволі багатовимірним. Автори статті дотримуються визначення цього поняття, наданого Л. Касинюк і Е. Мельник. Правознавці трактують верховенство права в двох аспектах – в широкому й вузькому. «У широкому розумінні, зазначають дослідники – як принцип правової організації державної влади в суспільстві, як верховенство права над державою. За таких умов верховенство права практично отожднюється з засадами правової державності. У вузькому розумінні – як співвідношення права й закону в регулюванні суспільних відносин, їх ролі в забезпеченні правопорядку, тобто як верховенство права над законом» [13, с. 29].

Особливе місце у забезпеченні верховенства права належить судовій гілці влади держави, яка керується ст. 129 Конституції. Більш розлого цю функцію роз'яснює рішення № 15-рп/2004 Конституційного Суду України: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчій та правозастосовній діяльності, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо... Верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу... Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією (254к/96-ВР) та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави» [14].

Таким чином, реалізація принципу верховенства права у військовому стані мусить забезпечувати баланс між державною необхідністю (яку можна трактувати як вимушений масштабний примус), реалізацією державного суверенітету в цілому та правами людини, в широкому сенсі

– індивідуальною свободою, правом нації на самовизначення. Звісно пріоритетність права над будь-якими іншими соціально-політичними факторами, включаючи необхідність забезпечення безпеки нації і держави, є не оспорюваною. Оскільки навіть у надзвичайних обставинах державні органи зобов'язані діяти лише у межах, передбачених визначеним правом, не виходити за межі законодавства й не порушувати засади конституційного ладу. Принцип верховенства права накладає заборону на будь-які дії влади, які б відміняли основні конституційні права, такі як право на життя, заборону катувань і жорстокого поводження, право на справедливий суд. Ці визначені права ЄКПЛ мають назву «необхідних прав» або «переважних гарантій» і є непорушними навіть за воєнного стану.

До цього слід додати, що принцип верховенства права забезпечує підзвітність влади суспільству та передбачає, що всі рішення щодо обмеження прав і свобод повинні бути підтверджені офіційними правовими актами, які не можуть суперечити нормам Конституції і доступні для ознайомлення. Всі правові акти державних органів можуть бути оскаржені в суді, який у встановлений строк мусить винести законне рішення.

Якщо державні органи не дотримуються принципу верховенства права, то державні й політичні діячі втрачають легітимацію, а країна занепадає до військової диктатури, де такі поняття як демократія, правова держава, народний суверенітет, індивідуальна свобода втрачають свій позитивний сенс. Тому принцип верховенства права передбачає, що обмеження конституційних прав і свобод у військовому стані мусять мати чіткі правові підстави, бути необхідними для досягнення легітимної мети й процесуально не перевищувати межі, необхідної для цієї мети. Тобто баланс екстраординарної ситуації вимагає від державних діячів додержуватися принципу юридичної пропорційності, де жодне обмеження не повинне бути надмірним або свавільним.

В цьому ракурсі слід згадати, що визначення межі або пошук юридичного балансу між інтересами держави й правами людини в конституційному праві покладена на судову владу – її обов'язок здійснювати судовий контроль. Як механізм захисту верховенства права й демократії судовий контроль є правом судової влади переглядати й скасовувати постанови законодавчої і виконавчої влади, якщо вони не відповідають Конституції. Категоричну необхідність існування судового контролю обґрунтував в «Федералісті» А. Гамільтон: «Під зв'язкою обмеженнями Конституцією я маю на увазі таку, що містить певні конкретизовані винятки в повноваженнях законодавчої влади... Такі обмеження на практиці не можуть виконуватися жодним іншим чином, аніж через посередництво судів, обов'язком яких має бути проголошення недійсними усіх актів і рішень, які суперечать Конституції. Без цього усі застереження конкретних прав чи привілеїв зводяться нанівець» [цитов.: 15, с. 65]. Відтак, судовий контроль є конституційним механізмом знаходження балансу між державним інтересом і правами людини й засобом непорушності цілісності й первинності конституційних норм стосовно законодавчих актів виконавчої і законодавчої влади, навіть під час військового стану.

В повсякденно-практичному рівні судова влада в процесі знайдення конкретних рішень вимушена знаходити юридичну пропорцію між державним інтересом і індивідуальними свободами. В цьому напружено-динамічному процесі правосуддя своїми передбаченими (конституційними й законними) рішеннями забезпечує захист прав і меж втручання (примусу) держави в простір особистого життя громадян і цим визначає актуальні критерії верховенства права. В цьому ракурсі на переконання авторів найбільш ефективним і легітимним у військовому стані є практика Великої Палати Верховного Суду України. Ця установа традиційно приймає рішення про застосування певної норми права – прецедента (або синонімів цієї категорії в українському судочинстві: «судова практика», «правовий висновок», «правова позиція») і цим має більш вагомий механізм на вплив на законотворчий процес. В умовах обмеженості часу й необхідності швидкого вирішення екстраординарних питань судовий прецедент може стати одним з механізмів узгодженості балансу між забезпечення прав людини й безпекою держави.

Втім, визначений правотворчий процес судової влади має свою приховану ваду, на яку звернув увагу Б. Таманага. Верховенство права, помічає американський правознавець, «може перетворитися в правління судів. Коли існує верховенство право і за суддями залишається останнє слово щодо інтерпретації і застосування закону, судді визначають наслідки результатів застосування закону... Якщо визначається, що має місце хоч якийсь рівень невизначеності, це означає, що твердження, що судді просто озвучують закон, навряд чи відповідає дійсності. Якщо крім цього, непрофесіоналізм, слабкість, несвідома упередженість, корупція і прагнення влади визнані при-

родними людськими рисами, можливість того, що верховенство права може виродитися у владу суддів, перетворюється з досить примарної загрози на привід для реального занепокоєння» [15, с. 143–144]

Щоб не відбулась концентрація влади в однією гілкою влади ще Т. Джефферсон в «Замітках про штат Вірджинія», пропонував вести в систему державного управління принцип «стримувань і противаг». Цей принцип закріплений в Конституції України в ст. 6, 19 і проголошує, що влада здійснюється на засадах її поділу, взаємного контролю і взаємодії з чітко визначеними повноваженнями. Функція контролю за діяльністю законодавчої, президентської і виконавчої влад належить виключно судовій системі. Також на судовій владі лежить конституційний обов'язок захисту прав і свобод людини й громадянина (ст. 55). Виходячи з закріплених Конституцією повноважень, заплутаних політико-юридичних відносин між гілками влади й екстраординарної ситуації війни судові органи країни мусять визначити ключові юридичні параметри контролю інших гілок влади держави. Цей параметр чітко визначений ст. 3 Конституції: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Конституційний Суд України підтвердив, що «людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване ст. 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав» [16].

Конституційний термін «людська гідність» є доволі багатоаспектним і міждисциплінарним поняттям, яке не має чіткої юридичної дефініції. Це поняття зустрічається а науково-правових дослідженнях. Так В. Кожан робить наступну інтерпретацію людської гідності – це «сукупність таких якостей, як неповторність, моральність, свобода, рівність та самостійність, які визначають цінність людини для суспільства, з одного боку, та самоцінність – з іншого. Відповідно, право на гідність – природна, невід'ємна та невідчужувана можливість визнання цінності кожної людини як біопсихосоціальної істоти з боку інших людей, організацій, держави тощо та можливість усвідомлення людиною своєї цінності» [17, с. 8]. Автори будуть виходити з останнього тлумачення, доповнюючи його сенсом, що людська гідність як внутрішня цінність особи, її неповторність є правом на повагу, захист від приниження, фізичного та морального насильства й різних форм примусу.

Відтак, людська гідність поруч з правом на життя, які взаємозалежні, є першоосновою усіх інших прав людини. Слід звернути увагу, що в тому ж дослідженні В. Кожан роз'яснює що «право людини на життя складається з двох елементів: права на недоторканність життя і права на вільне розпорядження ним» [17, с. 7]. Звісно, що в сучасному світі життя без людської гідності існує, але таку форму життя навряд можна назвати людським життям. Більше того, людина без гідності не може бути громадянином, відповідальною особою за суспільні й державні справи на будь-якому рівні відносин. Якщо ж додержуватися ліберальної концепції, то людина без гідності не може бути елементом громадського договору утворення держави й не може бути носієм національного суверенітету. Тому автори ставлять поняття людської гідності деліктоздатної особи, не знижуючи значення права на життя, на перше місце в списку прав людини.

З урахуванням проголошеної позиції, автори звертають увагу, що будь-яка особа у воєнний час має право захищати свою гідність (право на гарантію людського стану) в суді, оскаржувати рішення, отримувати правову допомогу. Це є нормою міжнародного права – ст. 6 «Право на справедливий суд» ЄКПЛ і одночасно Конституційною нормою ст 21. «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах». В цьому ж документі ми знаходимо юридичне закріплення (у вільному тлумаченні авторів) форм і меж людської гідності: ст. 3 «Заборона катування», ст. 4 «Заборона рабства і примусової праці», ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» [12]. Саме цим критеріям мусять керуватися судді не тільки у своїй безпосередній діяльності, але й проводячи судовий контроль інших гілок влади, проводячи в дію принцип верховенства права й забезпечуючи механізм стримувань і противаг.

Висновки. Питання узгодження конституційних норм у правосудді в умовах воєнного стану має не лише прикладний, а теоретичний рівень. Воєнний стан не скасовує засад конституційного правопорядку, а, навпаки, загострює потребу в його внутрішній цілісності, ієрархічній злагоді та аксіологічній визначеності. Саме тому правосуддя в умовах війни повинно функціонувати не як формальний механізм держави, а як інститут утримання держави в межах проголошених прав і обов'язків всіх суб'єктів правовідносин.

Першоосною узгодження конституційних норм у правосудді в умовах воєнного стану виступає верховенство права. Цей принцип визначає не лише формальну підпорядкованість усіх органів публічної влади Конституції, а й орієнтацію правозастосування на справедливість, пропорційність, правову визначеність і недопущення свавілля. У стані війни цей принцип набуває особливого значення, бо саме він покликаний забезпечити розмежування між державною необхідністю та неправомірним державним примусом.

Аксіологічним ядром узгодження є людська гідність, яка в конституційному правопорядку України має розглядатися не лише як окреме суб'єктивне право, а передусім як визначальна конституційна цінність і критерій допустимості будь-якого обмеження прав і свобод. Саме через категорію людської гідності стає можливим змістовне тлумачення меж втручання держави в особисту свободу, фізичну недоторканність, автономію волі та право особи на правовий захист. У цьому сенсі людська гідність постає не тільки похідним елементом правового статусу особи, а першоосною, через яку правосуддя повинно оцінювати законність і легітимність рішень органів влади в умовах війни.

Провідна роль у практичному узгодженні конституційних норм належить судовій владі, яка через механізми судового контролю, офіційного тлумачення, оцінки пропорційності та захисту непорушного ядра прав людини забезпечує реальне втілення конституційних приписів у правозастосовній площині. У цьому контексті судова влада виконує не лише функцію вирішення індивідуальних суперечок, а й функцію нормативно-ціннісної стабілізації правопорядку, визначаючи межі допустимого державного втручання в умовах воєнного стану. Особливого значення за таких умов набуває практика вищих судових інстанцій, насамперед Верховного Суду, яка мусить, через прецедентну практику, забезпечувати єдність правозастосування та оперативну конкретизацію конституційних стандартів у відповідь на виклики війни.

Разом із тим автори звертають увагу, що посилення ролі судової влади в умовах воєнного стану не може виходити за межі конституційної моделі поділу влади та принципу стримувань і противаг, оскільки ризик деформації правосуддя існує не лише в різних формах свавілля, а й у формі судового активізму, здатного порушити баланс конституційної системи. Відтак, ефективне узгодження конституційних норм можливе лише за умови поєднання ефективного судового контролю та інституційної цілісності судової влади в межах її конституційної компетенції.

Отже, пошук першооснов узгодження конституційних норм у правосудді в умовах воєнного стану дає підстави стверджувати, що такими першоосновами є верховенство права як універсальний принцип конституційного порядку, людська гідність як найвища аксіологічна основа правового статусу особи, судовий контроль як механізм захисту конституційних меж влади та інституційний баланс як умова збереження правового, демократичного характеру держави.

Перспективами подальшого дослідження проблеми є комплексна розробка адаптивних моделей судочинства в умовах військового стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чернілевська К. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. 25 травня 2022 р. https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu#:~:text=%D0%9E.
2. Мисник Н. Робота судів України в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu.
3. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство* 2022. №1. С. 218-222. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/43.pdf>.
4. Лазар У., Здійснення правосуддя в умовах війни. *Юридичний вісник*. 2023/1., С. 69-73. https://yurvisnyk.in.ua/v1_2023/9.pdf.
5. Горещький О., Міжнародні стандарти військових судів. Досвід Європи. *Юридична Газета*. 28 вересня 2022. <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/mizhnarodni-standarti-viyskovih-sudiv-dosvid-evropi.html>.
6. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО. 2022. Випуск 70. С. 450-455. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf>.

7. Богів Я. Принципи правосуддя як основа функціонування судової системи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки, 2022, № 4 (36). С. 30-37. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29689/7.pdf>.
8. A. Tumanyants, H. Hetman, V. Babanina, R. Dovbash, “Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities” 2023 2 (19) *Access to Justice in Eastern Europe* 153-171. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226>.
9. Yurii Kyrychenko, Oleksandr Kurakin, Viktor Kyrychenko, Pavlo Nazarenko, Liliia Baieva. Protection of the Rights, Freedoms and Interests of Ukrainian Citizens in Court Proceedings During the War. *Jurnal Cita Hukum*, 2024. 12 (1), 47-58. <https://doi.org/10.15408/jch.v12i1.38591>.
10. Рогатинська Н., Русняк В. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. №1 (41). С. 152-158. <https://doi.org/10.35774/app2025.01.152>.
11. Olena Ovcharenko, Anatoliy Kozachenko, Roman Kabalskyi and Oleksandr Savchuk, The Judiciary in Ukraine and Challenges of Wartime: The Protection of Human Rights in Extraordinary Conditions and Prospects of Restoring Military Courts. *Israel Law Review* (2025), Cambridge University Press Pp. 1-27. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view>.
12. Конвенції про захист прав людини 1950 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
13. Касинюк Л.А., Мельник Е.А. Правова держава та проблеми ставлення в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 28-32. https://www.lsej.org.ua/6_2019/6.pdf.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) 2 листопада 2004 року N 15-рп/2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04?find>.
15. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. перекл. з англ. А. Іщенко. Київ, Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2007. 208 с.
16. Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2025 року № 1-р/2025 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 233 Кодексу законів про працю України (справа щодо строків звернення працівника до суду про стягнення заробітної плати та інших належних працівникові виплат). <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti>.
17. Кожин В.В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук, Національний університет «Львівська політехніка». 2016. 23 с. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1737/avtoreferatkozhan1.pdf>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026